

РИМСКА РЕЛИГИЈА — ТЕКСТОВИ

Избор и превод А. Лома

1.

Катон

De agricultura 141, 1–3

Марко Порције Катон (Marcus Porcius Cato, 234–149. пре Хр.), звани Катон Старији (Maior), римски војсковођа, сенатор и књижевник из доба Пунских ратова. Био је огорчени непријатељ Картагињана (његова је изрека *Cartago delenda est* „Картагина мора бити уништена“), али и противник хеленизације римског друштва. Катонов спис „О пољопривреди“, настао око 160. пре Хр., најстарије је сачувано дело латинске прозе, у којем описује бројне старинске култове и обичаје. Овде Катон саветује како да се изврши **лустрација** (обредно очишћење) поља приношењем жртве Марсу зване *suovetaurilia*, која се у овом случају састоји од младунчади: прасета, јагњета и телета (**Сл. 10**). Марс овде иступа у својству бога плодности а не рата, а молитва која му бива упућена илуструје принцип **do ut des**. Његово име, чији облици варирају у латинском и другим италским језицима (пored *Mars*, *Martis* и *Mavors*, *Marmor*, осачки *Mamers*) нема општеприхваћене етимологије; по њему је назван месец *март*, када су, почетком пролећа, почињали како пољски радови, тако и ратни походи (пошто никне трава коњима за пашу).

Њиве треба очистити (*lustrare*) овако. Нареди да се око њих обведе суоветаурилија (говорећи): Да уз помоћ богова добро успе, налажем ти, Маније, да се побринеш за лустрацију мога имања, мојих њива и моје земље суоветаурилијом, онуда са које год стране мислиш да је треба обвести или обнети. Најпре се изливши вино помоли Јанусу и Јупитеру па кажи „Оче Марсе, молим те и тражим да будеш благонаклон мени, нашем дому и породици; тога ради, наложио сам да се око мојих њива, земље и имања обведе суоветаурилија, да видљиве и невидљиве болести, неплодност и пустошење, пошаст и невремена спречиш, одбијеш и одвратиш; да дозволиш да усеви, жито, виногради и засади расту и добро успевају, чувај ми здраве пастире и стоку, дај добро здравље и снагу мени, нашем дому и породици. Тога ради дакле, зарад обредног очишћења мога имања, моје земље и мојих њива, како рекох, буди удостојен овом суоветаурилијом од сисанчади“.

2.

Ливије

Ab urbe condita V 21

Тит Ливије (Titus Livius, 64. пре Хр. – 12 н.е.), римски историчар Августовог доба, писац историје Рима „од оснивања града“. Овде је реч о римском освајању етрурског града Веја под Камиловим вођством, 396. пре Хр. Пасус илуструје римско прихватање страних култова, грчких (наводно је већ последњи римски краљ, Тарквиније Охоли око 500. пре Хр., консултовао Аполоново пророчиште у Делфима) и етрурских: његов завет Јунони, заштитници Веја, подсећа на хетитски ритуал измамљивања локалних божанстава из освојеног града. У Риму Јунона као Јупитерова жена постаје члан капитолске тријаде (**сл. 8**). Њено латинско име *Juno*, *-onis* изводи се од истог индоевропског корена као придев *juvenis* ‘млад’, наше *јуница* ‘млада крава’, а Етрурци су га, у облику *Uni*, позајмили из италских језика. По њој је назван месец *јун*.

Огромно мноштво народа дошавши напуни табор. Тада диктатор, након посматрања птица (ауспиција), иступивши нареди да војници узму оружје и рече: „Под твојим вођством, Питијски Аполоне, и на твој миг (*tuoque numine instinctus*) приступам уништењу града Веја, а теби заветујем десетину од плена. Истовремено тебе, краљице Јуноно, која се сада стараш о Вејима, молим, да нас као победнике следиш у наш град који ће ускоро бити и твој, где ће те примити храм достојан твога величанства“. Тако се помоливши, са свих страна покрену своју бројно премоћну војску на град.

3.

ibid. V 23, 6.

Описује се Камилев тријумф након освајања Веја (сл. 20), његово испуњење завета Јунони и освећење храма Матере Матуте. В. текстове 2 и 10.

Диктаторов улазак био је свечанији него ичији икад раније, пред грађанима свих сталежа који су му похрлили у сусрет. Тријумф је далеко превазишао све почасте које се обично указују на тај дан. Најјачи утисак оставио је сам Камил, који се увезао у град на колима која су вукли бели коњи; то је изгледало неприкладно не само за грађанина, него и уопште за (смртног) човека. Штавише, приказ диктатора који се тим коњима уподобљавао Јупитеру или Сунцу вређао им је религијска осећања (*in religionem etiam trahebant*). Тада је Камил уговорио градњу Јунониног храма на Авентину и осветио храм Мајке Матуте.

4.

ibid. XXIX 10-11

Тит Ливије описује увођење Кибелиног култа у Рим 203. г. из Мале Азије, на основу пророчанства у Сибилским књигама (*Libri Sibyllini*, од грчког *sibylla* 'пророчица', непознатог, вероватно малоазијског порекла). То је био зборник пророчанских хексаметара на грчком језику настао, по легенди, у првој половини VI в. у Троади, затим пренесен у град Еритру у Јонији а одатле у Куме, рану грчку колонију у јужној Италији (Кампанији), основану већ у VIII веку, чији су становници са своје стране у VI веку основали „нови град“ (*Néa pólis*), Напуљ (сл. 6). Књиге „Сибиле из Кумâ“ набавио је, по предању, последњи римски краљ Тарквиније Охоли (око 500. пре Хр.); надаље су чуване у Јупитеровом храму на Капитолу и консултоване на захтев Сената у државним пословима, док храм није изгорео и оне с њим 83. пре Хр. Промовисање култа Кибеле стоји у вези са малоазијском провенијенцијом књига; Римљани су у доба трауматичног конфликта са Картагињанима осетили да им није довољна подршка њихових домаћих богова и да је потребно да их подржи велико, наднационално божанство, каква је била велика Мајка богова.

Држава се у то време изненада суочила са питањем религијске природе пошто је у Сибилским књигама нађено пророчанство у стиховима у вези са запажањем честог падања камења са неба те године, да када страни непријатељ унесе рат на тле Италије он може бити изгнан и побеђен ако Мати са Иде буде превезена из Песинунта у Рим. Ти стихови које су пронашли децемвири оставили су утолико већи утисак на сенаторе што су изасланици који су однели дарове у Делфе поднели извештај да не само да је њихово приношење жртава Питијском Аполону прошло повољно, него и да су добили одговор од пророчанства да ће римски народ однети још много већу победу од оне од које су на дар донели део плена. Исту наду поткрепљивао им је предосећај о исходу рата који је исказао Публије Сципион затраживши за себе провинцију Африку. Стога, како би што пре постигли победу коју су им најављивала сва пророчанства и знамења, стадоше размишљати и расправљати на који начин да богињу пренесу у Рим. Римљани у Азији још нису имали ниједну државу за савезника; ипак, сетивши се да је и Ескулап био ради народног здравља увезен из Грчке у време када са њом није било никаквог споразума о савезништву, као и да су тада већ почели склапати пријатељске односе са краљем Аталом са циљем заједничког рата против Филипа, те да је он спреман на сваку услугу Римљанима, одредише да му у посланство упуте Марка Валерија Левина који је двапут био конзул и ратовао у Грчкој, Марка Цецилија Метела, бившег претора и два бивша квестора Гнеја Тремелија Флака и Марка Валерија Фалтона. Доделише им пет квинкверема (лађа са пет редова веслача), да би на достојан начин представљали римски народ у земљама којима је требало улили поштовање према римском имену. На путу за Азију пристану у Делфима и сместа оду да упитају пророчиште чему се они сами и римски

народ могу надати ако обаве посао ради којег су од куће послати. Кажу да је одговор гласио да ће од краља Атала добити оно што траже, а када богињу доведу у Рим, нека се побрину да јој најбољи од римских грађана укаже гостопримство. Дођу у Пергам краљу, а он посланике љубазно прими, па их одведе у Фригију у град Песинунт, преда им свети камен за који су мештани казивали да је мати богова и наложи да га отпреме у Рим. Послат испред посланика, Марко Валерије Фалтон најави да богиња долази и да треба наћи најбољег човека у држави који ће је у складу са обичајима угостити.

5.

ibid. XLV 33, 2

Описано је ритуално спаљивање заробљеног непријатељског оружја након победе над македонским краљем Персејем код Пидне 168. пре Хр. „Мати Луа“ била је древни римски *pumen*, уско специјализовано божанство, надлежно за разлагање, распадање, попут ведске *Nir-rti*.

Када су све игре биле завршене и бронзани штитови накрцани у бродове, остатак ратног плена био је сакупљен на огромну гомилу. Император (тј. главнокомандујући римске војске, Емилије Паул), помоливши се Марсу, Минерви, Мајци Луи (Lua Mater) и другим боговима, којима се плен отет од непријатеља посвећује по људском (*ius*) и божанском (*fas*) праву, сâм је бакљом потпали, а војни трибуни који су стајали уокло сваки за себе придодаше јој ватру.

6.

Страбон

Geographica V 4, 12

Страбон (гр. *Strábōn*, лат. *Strabo*, 64. пре Хр. – око 24. н.е.), малоазијски Грк, аутор детаљног географског описа тада познатог света. Овде описује обичај звани *ver sacrum* код италског племена Самнита (сл. 7). Назив земље *Италија* је грчки а првобитно се односио само на југ Апенинског полуострва. Дионисије Халикарнашанин преноси легенду по којој је то име земљи наденуо Херакле по локалном називу за теле (лат. *vitulus*), када је дошао онамо за одбеглим телетом из свога стада. Хирпинско предање где је предводник колониста вук подсећа на легенду о оснивању Рима.

О Самнитима има и оваква прича. Ратујући дуго времена против Умбријаца заветовали су се – како то чине и понеки Грци – да ће жртвовати све што им се роди те године; победивши, нешто од годишњег рода (прираштаја) принели су на жртву, а нешто посветили; но тада завлада глад, а неко каже да је требало посветити и децу. Они то учине и мушку децу која су им се тада родила посвете Ареју, па кад су одрасла пошаљу их да оснују колонију, под вођством једног бика. Кад је стигао у земљу Опика (који су тада живели по селима) избацивши их настане се онде и по упутству пророка закољу бика Ареју који им га је дао за предводника. Вероватно је име *Сабелци* хипокористичан назив по њиховим прецима, а *Самнити*, које Грци зову *Савнити*, добили су другим поводом. (...) Одмах после Самнита долазе Хирпини; они су се прозвали по вуку који их је предводио кад су оснивали колонију, јер на самнитском *хирпос* значи ‘вук’

7.

Овидије

Fasti IV 630 sqq.

Публије Овидије Назон (Publius Ovidius Naso, 43. пре Хр. – 17/18. н.е., уз Вергилија и Хорација један од три највећа песника „златног века“ римске књижевности под Августовом владавином. Главна дела су му три пева: „Метаморфозе“, који почиње стварањем света а завршава се Цезаревом апотеозом Јулија Цезара, један од најисцрпнијих до нас доспелих извора за античку митологију, „Љубавно умеће“ (*Ars amatoria*), фриволног садржаја, који је могао бити један од разлога Овидијевог изгнанства у Томе, данашњу Констанцу у Румунији

на обали Црног Мора, где је и умро, и „Фасте“ (*Fasti*, подразумева се *dies* ‘дани када „се ваља“, *fas est*, обављати јавне послове), заправо римски празнични календар, али само за првих шест месеци у години. За разлику од „Метаморфоза“, који су највећим делом песничка обрада грчких митова, у „Фастима“ се Овидије бави домаћим култовима, од којих су неки врло архаични, као *Fordicidia*, клање стеоне краве, који има паралелу у староиндијском обреду приношења стеоне краве (*aumanaḍi* ‘осмонога’) на жртву богињи Земљи. Тело извађено из мајчине утробе спаљивала је најстарија Весталка (сл. 14) ради лустрације. Византијски писац VI века Јован Лиђанин, идентификујући Земљу (лат. *Tellus, -uris f.*, сродно са нашим *тле*) са грчком Деметром, прецизира да се обред вршио у доба сетве ради добре летине (Ioann. Lyd. de mensibus IV 72).

Кад осване трећи дан после априлских ида,
Свештеници, принесите стеону краву на жртву.
Стеона (*forda*) се зове плодна крава по томе што носи плод (*ferendo*),
одатле мисле да је и назив *fetus* за заметак.
Сада је стока бременита, бременита и поља семеном,
трудној Земљи дају се трудне жртве.
Неке се приносе на Јупитеровој тврђави, Курије тридесет крава
добивају и грезну у обиљу проливане крви.
Но када свештеници изваде тела из утроба,
и баце исечене изнутрице на огњишта која се диме,
тела спаљује на ватри најстарија Девица,
да на Палин дан очисти њиховим пепелом народ.

8.

ibid. 721 sqq.

Описује се празник Парилија посвећен богињи Пали (*Pales*), покровитељици пастира, када се за лустрацију користио пепео од нерођеног телета спаљеног током нешто ранијих Фордицидија (уп. текст 7, крај), а изгледа и пепео из огњишта у Регији, попрскан крвљу коња принесеног на жртву у октобру после трке на Марсовом пољу (*October equus*, в. текст 11).

Ноћ одлази, свиће зора; позван сам (да опевам) Парилије,
нисам позван узалуд, ако ми помогне блага Пала.
Блага Пало, помози да опевам пастирске обреде,
ако већ светкујем твој празник.
Одиста, пепео од телета и бобове махуне
често сам пуном руком принео ради очишћења,
Одиста, прескакао сам три ватре у низу,
и влажни ловор прскао ме росом.
Богиња је тронута, благосиља мој посао; лађа
испловљава, нека јој једра напну повољни ветрови.
Иди, народе, донеси кад са девичанског олтара;
Веста ће га дати, захваљујући Вести бићеш чист.
Кад биће крв коња и пепео телета,
а трећи састојак празна љуштура влакнастог боба.

9.

Плутарх
Romulus II

Плутарх (в. Грчка религија – текстови бр. 24) у Ромуловом животопису уз званичну верзију легенде о рођењу Ромула и Рема, по којој им је отац био бог Марс а мати Весталка Реа Силвија, наводи и ову, у којој до израза долази култ огњишта (оличеног у богињи Вести, грчкој Хестији). Сл. 13–14.

Неки пак сасвим бајковито приповедају о њиховом рођењу. Наводно се албанском краљу Тархетију, човеку безаконом и суровом, у дому појавило божанско знамење: из његовог огњишта подигао се мушки уд (*phallós*) и стајао тако много дана. У Тиренији (Тоскани) постоји Тетидино пророчиште, од којег Тархетије добије одговор да са знамењем здружи девицу, јер ће она родити веома славног сина, који ће се одликовати врлином, срећом и снагом. Тархетије каже за пророчанство једној од својих кћери и нареди јој да обави полни чин са удом. Њој то буде мрско, па пошаље слушкињу. Тархетије кад је за то дознао расрди се и обе затвори с намером да их убије, али у сну види Хестију која му то забрани. Онда он наложи девојкама да у затвору ткају на разбоју, па кад заврше посао, онда ће их удати. Оне би преко дана ткале, а друге би ноћу на Тархетијеву заповест истргале ткање. Од споја са оним удом слушкиња роди близанце, а Тархетије их да неком Тератију наредивши му да их убије, но овај децу однесе и остави покрај реке. Онда их стане обилазити вучица дајући им подој, а разне птице су одојчади доносиле и стављале у уста залагаје хране, док их није видео неки говедар и удививши се скупио смелост да приђе и узме децу. Пошто су се тако спасли, одраставши напали су Тархетија и савладали га.

10.

id. Camillus V 1–2

Плутарх у Камиловом животопису поводом његовог подизања храма Мајци Матути (*Mater Matuta* „Јутарња Мати“, хипостаза индоевропске Зоре = Ауроре, **сл. 21**, уп. **текст 3**) описује празник *Matralia* (од *mater* ‘мати’), светкованог у њену част 11. јуна за здравље деце, и пореди је са Дионисовом дадиљом Ином-Леукотејом (**сл. 22**).

Сенат десете године рата разреши све друге магистрате и постави Камила за диктатора. Он пак изабравши себи за заповедника коњице Корнелија Сципиона најпре се заветова боговима да ће након срећног завршетка рата приредити велике игре и посветити храм богињи коју Римљани зову Мати Матута. По обредима који се врше њој у част најпре би се могло мислити да је исто што и Леукотеја. Наиме, уведу у двориште храма слушкињу па је шибају, а онда је истерају па грле уместо своје деце сестриће и сестричине, и оно што чине при жртвеном обреду подсећа на Дионисове дадиље и патње које је Ина трпела због мужевљеве иноче.

11.

Фест

De significatione verborum 178

Секст Помпеј Фест (Sextus Pompeius Festus, позни II в. н.е.) аутор је речника под називом „О значењу речи“, који је заправо извод из изгубљеног обимнијег дела под сличним називом граматичара из Августовог времена Верија Флака. Под одредницом *October equus* описује се архаичан римски обичај коњске жртве након трке двоколица на Марсовом пољу, који свакако сеже у доба римских краљева а може се поредити са староиндијском ашвамедхом (**сл. 12**).

Октобарским коњем назива се онај који на Марсовом пољу месеца октобра сваке године бива принесен на жртву Марсу, десни из победничке запреге. Око његове главе долазило је до не мале отимачине између становника Субуре и „Свете улице“ (*Sacra via*), да би је ови други причврстили на зид Регије (некадашњег краљевског двора) а они први на Мамилијску кулу, а његов реп се с великом журбом преноси у Регију да се крвљу из њега пошкропи огњиште, ради божанске подршке.

12. Макробије Saturnalia I 10

Макробије (Macrobius), позноримски аутор (рани V в. н.е.). Његово дело *Saturnalia*, названо по празнику светкованом у децембру, богат је извор за римску религију и старине. Овде се описује светковање богиње Ангерон(и)је (сл. 23) уз зимску краткодневицу (*bruma*, најкраћи дан у години, 21. децембар).

Дванаестог дана јануарских календи (21. децембра) пада празник божанске Ангероније, којој понтифици приносе жртву у Волупијином храму. Име *Angeronia* Верије Флак изводи одатле што онима који је умилоствиве одгони из душе страхове (*angores*) и стрепње. *Duodecimo vero feriae sunt divae Angeroniae, cui pontifices in sacello Volupiae sacrum faciunt: quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac sollicitudines animorum propitiata depellat.* Масурије додаје да је на олтару Волупије постављен кип те богиње с повезом преко уста и подигнутим прстом пред њима, јер они који скривају своје телесне болове и душевне тескобе захваљујући свом трпљењу постижу највећу срећу. Јулије Модест каже да Римљани тој богињи приносе жртве испуњавајући завет зато што их је избавила од болести која се зове *ангина*.